

Twierdza Osowiec

kategoria: Miejsce - II wyróżnienie (edycja 2005)

Z dziejów Osowca

Osadnictwo w rejonie Osowca istniało już w czasach przedhistorycznych. Świadczą o tym wykopaliska na okolicznych piaszczystych grądzikach i wydmach, w postaci tak zwanych stacji krzemiennych.

Osowiec to dawna wieś Okrasa, powstała przed 1444 r. Największy swój rozkwit przeżywa na przełomie XVII i XVIII wieku, za sprawą Stanisława Antoniego Szczuki, podkanclerzego litewskiego. Wtedy jego staraniem został wybudowany most na rz. Biebrzy oraz wzniesiono dwie karczmy i komorę celną.

W 1743 r. Osowiec zostaje przekształcony w prywatne miasteczko o nazwie Marcinopol. Niestety, w 1827 r. traci prawa miejskie.

Burzliwe i ciekawe były dzieje Osowca w czasie powstań narodowych. Dochodziło tu do licznych bitew i potyczek. Nazwę miejscowości Osowiec należy tłumaczyć jako miejsce odludne, pępne, osowiaste, smutne i opuszczone. Inne pochodzenie nazwy można upatrywać od gatunku drzew, tj. osiki. Podówczas na tutejszych grądach rósł las osowy, czyli osikowy. Natomiast nazwa Osowiec-Twierdza została nadana w 1998 r. z inicjatywy Mirosława Worony, przy pełnym poparciu mieszkańców osady wojskowej i

kolejowej.

Twierdza Osowiec stanowiła ważny element zespołu umocnień broniących zachodnich granic imperium rosyjskiego. Została usytuowana na jedynej przeprawie przez bagna biebrzańskie, w najbardziej newralgicznym miejscu, to jest dwukilometrowym zwężeniu doliny Biebrzy. Jej ogólnym zadaniem była obrona przed ewentualnym atakiem wojsk niemieckich z Prus Wschodnich. Stąd na niej spoczął główny ciężar blokowania całej doliny, jak też zabezpieczenia linii kolejowej do Grajewa, ze szczególnym uwzględnieniem mostu kolejowego w Osowcu.

Budowę Twierdzy Osowiec rozpoczęto w 1882 r. a zakończono w 1892 r. Jednakże do wybuchu I wojny światowej trwały ciągle prace modernizacyjne, polegające między innymi na wzmocnieniu budowli ceglanych dolewkami z betonu. W zasadniczym okresie wznoszenia twierdzy wybudowano cztery forty: Centralny (I), Zarzeczny (II), Szwedzki (III) oraz Nowy (IV), tworzący dobrze rozwinięty rejon umocniony.

Pierwsze trzy forty projektował i kierował na ich terenie pracami gen. inż. R. Krasowski (1882-1891). Fort IV był natomiast dziełem sztabskapitana inż. N. A. Bujnickiego.

Z chwilą przystąpienia do fortyfikowania Osowca nastąpiło gwałtowne ożywienie gospodarcze regionu. Wzrósł transport kolejowy. Rozwiniął się handel. Powstały cegielnie m.in. w rejonie

Hornostaj i Knyszyna.

Mury w poszczególnych budowlach wznoszono tradycyjnymi technikami murarskimi z cegły pełnej, zazwyczaj o wymiarach 28 x 14 x 7 cm. Stosowano lepsze cementowo - wapienne. Natomiast fugi wypełniano wypukłą ozdobną spoiną cementową. W przypadku użycia bloczków kamiennych, zazwyczaj obrabiano je z pięciu stron do rozmiaru 45 x 25 x 15 cm. Oprócz masy ceramicznej i kamiennej wykorzystywano także stal, która w większości pochodziła z Niemiec. Na uwagę zasługuje również wręcz perfekcyjne kładzenie cegły. Warto też podkreślić dbałość budowniczych o estetykę obiektów. Pomimo ich militarnego przeznaczenia są bardzo dekoracyjne. Taki efekt uzyskano poprzez zastosowanie różnego typu ceglanych kształtek.

W latach 1914-1915 wojska niemieckie (8 Armii) nacierające z Prus, przeprowadziły trzy szturmy na warownię. Wszystkie spełzły na niczym, nawet ten, w którym użyto gazów bojowych (chloru) i zginęło około 2000 żołnierzy rosyjskich. Załoga ewakuowała się dopiero w dniach 18 - 23 VIII 1915 roku, ze względu na niekorzystną dla Rosjan sytuacją strategiczną na froncie. Mimo to, jako jedna z nielicznych zdała doskonale egzamin. Jej obrona przeszła do historii. A nawet została porównana z działaniami wojennymi w 1916 roku pod Verdun we Francji.

W okresie II Rzeczypospolitej wybrane budowle Twierdzy Osowiec były modernizowane przez Szefostwo Fortyfikacji oraz Kierownictwo Robót Fortyfikacyjnych. Wzniesiono szereg schronów o konstrukcji żelazobetonowej. Przez cały ten czas kwaterowały tu różne polskie formacje. Mieściła się m.in. Centralna Szkoła Podoficerska Korpusu Ochrony Pogranicza.

Podczas września 1939 r. nie doszło do walk w obrębie Twierdzy Osowiec, sam fakt jej istnienia odstraszył wroga. Do tego też zapewne przyczyniły się stworzone zalewy i zapory przeciwczołgowe. Dalsze losy twierdzy były bardzo zmienne. W jej granicach kolejno na przemian stacjonowali żołnierze niemieccy i

sowieccy.

Przez osiem lat powojennych w Twierdzy Osowiec nie było wojska. Dopiero w 1953 r. rozlokowano tu stacjonującą do dziś Jednostkę Wojskową. Wejście żołnierzy skutecznie ukróciło proceder rabunkowy we wszystkich fortach.

W najlepszym stanie zachowania są obecnie Fort I i Fort III. Natomiast pozostałe popadły w ruinę na wskutek działań wojennych, czy też procederu rozbiórkowego, dokonanego przez okoliczną ludność, tuż po II wojnie światowej.

9.X.1998 r. Twierdza Osowiec została wpisana do rejestru zabytków. W tym samym roku na terenie Fortu I dzięki Osowieckiemu Towarzystwu Fortyfikacyjnemu (OTF) zostało otwarte Muzeum Twierdzy Osowiec oraz oddana do zwiedzania trasa historyczno-przyrodnicza.

Obecnie w Osowcu-Twierdzy działa wyżej wspomniane Towarzystwo, wydawany jest miesięcznik historyczno-przyrodniczy „*Osowieckim Szlakiem*” oraz organizowane są od wielu lat plenery malarskie, itd.

Na fortach gniazduje bielik i wiele innych ptaków. Na stałe zadomowiły się łosie, sarny, itd. Natomiast w podziemiach budowli wojskowych znajduje się jedno z największych zimowisk nietoperzy w Polsce.

Ze schronami, tunelami i innymi budowlami wojskowymi, od dawna wiążą się liczne legendy. Twierdza ma też swoje duchy, w tym Czarną Damę oraz Tunel Śmierci, w którym pokutuje od 1912 r. duch oficera rosyjskiego. Odważni mogą również zaliczyć schron odchudzania oraz podjąć próbę wyjścia z labiryntu znajdującego się na rawelinie. Na szczęśliwego znalazcę oczekuje zakopana gdzieś

w ziemi kasa, jednego z pułków carskich.

Kontakt: Osowieckie Towarzystwo Fortyfikacyjne, Osowiec-
Twierdza, 19-110 Goniądz. Ewentualnych zamówień najlepiej
dokonywać telefonicznie: kom. 600 941 954